

PREDMET ESTETICKÉHO HODNOTENIA*

EUGEN ŠIMÓNEK

Jednotlivé teórie predmetu chápali predmet v podstate alebo ako štruktúru (obyčajne ako predmet poznania), alebo ako kvalitu (či už ako predmet poznania, alebo ako predmet špecifického hodnotenia), a to dané buď objektívne v skutočnosti, buď subjektívne vo vedomí človeka. Tieto možnosti chápania predmetu určujú i základné typy teórií predmetu, z ktorých uvedme na potrebné rozlíšenie a vymedzenie špecifičnosti predmetu estetického hodnotenia aspoň typickú teóriu predmetu A. Meinonga, fenomenologické chápanie predmetu E. Husserla, kantovské pochopenie predmetu, ale i názor R. Ingardena a J. Mukařovského na špecifičnosť predmetu estetického hodnotenia.

Podstata *Meinongovho* nazerania na predmet je antipsychologická a prikláňa sa skôr k predmetu tzv. čistej logiky.

Preto hovorí o tom, že teória predmetu sa má zaoberať predmetom vôbec, bez ohľadu na to, či reálne existuje, či nie. Predmetom sú mu preto aj tzv. nereálne predmety, no predmetom sú v jeho chápaní aj možné aj nemožné predmety. Predmet tradičnej „čistej logiky“ sa pohybuje podľa neho na poli vlastného predmetu, lebo predmetom je to, čo tvorí tzv. racionálne, formálne vlastnosti, to, čo je určujúcim, čo je záležitosťou tzv. „apriórneho poznania“, a nie skúsenosti a empirie.

V tomto zmysle je *Meinongovo* chápanie predmetu antipsychologické. To, čo mu spadá mimo jeho teórie predmetu — a jeho teória predmetu je len rozšírením predmetu „čistej logiky“ — to je už záležitosť aplikácie a praktických vied. Pod touto podmienkou rozlišuje Meinong jednotlivé druhy predmetov a pripúšťa, resp. nepripúšťa psychologicko-empirické chápanie predmetu: predmety vonkajších a vnútorných skúseností, predmety, z ktorých možno súdiť a ktoré sú samy súdmi, predmety zodpovedajúce citom (pravda, krása, dobro) a predmety ako záležitosť vôle a cieľa.

Meinongovo vlastné, užšie chápanie predmetu je teda predmetom v predmete.

Vlastný predmet *Meinongovej* teórie predmetu je formálno-racionálno-logické, — teda štruktúrne-vzťahová ústrojnosť.

Takéto chápanie predmetu je vlastne chápaním predmetu racionálno-analytického poznania. Takto pochopený predmet nemôže byť predmetom estetického

* Problematika tejto úvahy je témou prvej kapitoly štúdie *Teória umeleckej hodnoty*, ktorá v skrátenom znení vyjde v zborníku Filozofickej fakulty UK v Bratislave Musaica, roč. 1968. Má tieto kapitoly: 1. Predmet estetického hodnotenia, 2. Formy integrácie artefaktu vo vedomí človeka, 3. Problém hodnoty a filozofia hodnôt, 4. Špecifickosť umeleckej hodnoty ako estetickej kvality, 5. Estetická kvalitatívnosť umeleckej hodnoty a typické náhľady na ňu, 6. Artefakt ako štruktúra o sebe bez kvalitatívnosti estetického vnímania, 7. Umelecká hodnota a jej kvalitatívna miera, 8. Špecifickosť poznania umeleckej hodnoty, 9. Akt hodnotenia, 10. Konkrétne podoby umeleckej hodnoty a možnosti ich výskumu, 11. Verifikácia umeleckej hodnoty, 12. Relatívnosť a objektívnosť umeleckej hodnoty.

hodnotenia, alebo len príliš všeobecne. Estetické hodnotenie je hodnotením kvalitatívnym, preto predpokladá kvalitatívny predmet. Kvalitatívny aspekt hodnotenia predpokladá kvalitatívny predmet a kvalitatívny predmet žiada kvalitatívny aspekt hodnotenia. Štruktúrne vzťahy môžu byť predmetom estetického hodnotenia len vtedy, keď sa chápu esteticky, kvalitatívne. Ak by sa estetické hodnotenie uspokojilo len racionálno-pojmovou znalosťou štruktúry, tak by mohlo merať estetickú hodnotu len príliš všeobecne: len správnosťou, či nesprávnosťou k apriórnyim znalostiam všeobecných výstavbových noriem. A to by bolo málo, lebo vlastné pole estetického hodnotenia nie je zisťovanie len dodržania všeobecných estetických noriem, ale práve naopak, *jedinečnosti* dosiahnutých estetických kvalít. *Meinongovské* chápanie predmetu môže stačiť ako predmet pre racionálne pojmové analytické *poznanie*, ale nie pre estetické *hodnotenie*.

S druhým odlišným typom chápania predmetu sa stretáme vo fenomenológii E. Husserla.

Kým u *Meinonga* je vlastným predmetom poznania logicko-štruktúrna ústrojenosť, zatiaľ u *Husserla* cieľom a vlastným predmetom je tzv. *podstata*, ktorú chápe ako význam a zmysel aj kvalitatívne, aj štruktúrne:

Pôvodne aj Husserl vyšiel z logiky. Svedčí o tom i názov jeho štúdie v tejto súvislosti: *Logische Untersuchungen*. Geneticky má korene dokonca v logike B. Bolzana, ktorý chápe momenty logiky ako ideálne útvary, ako tézy.

V stopách tohto nazerania vytvoril aj pojem ideálneho predmetu, ktorý síce ako taký neexistuje, je však prístupný bezprostrednému poznaniu.

Ideálny predmet je odlišný od konkrétneho predmetu. Ideálnym predmetom je *podstata*.

„Ideálna podstata“ nie je ani fyzikálnou, ani psychologickou realitou. Je daná *onticky*: čím je ideálna podstata pre čisté ideálne vedomie? Napr. čím je podstata krásy pre čisté ideálne vedomie?

Podstatami sú pre Husserla nielen vzťahy, formy atď., ale aj tzv. zmyslové vlastnosti, ako napr. farby, ktoré v ideácii tiež majú svoju ideálnu podstatu, danú *pre človeka*, ako napr. „zelen“, „červen“ atď.

Takéto ideálne podstaty zmyslových dát nazýva materiálnym aprióriom, sú „nazerateľné“ a prióri nezávisle od empirie, chápe ich teda napriek javovosti z *antipsychologického* hľadiska.

Paradoxne antipsychologicky uznáva popri štruktúrnej podstate aj javovú podstatu za podstatu, za ideálny predmet.

Husserlov antipsychologický postoj spočíva v tom, že „podstatu“ ako ideálny predmet umiestňuje nie do konkrétneho, ale do ideálneho vedomia.

Zmysel tohto jeho antipsychologického postoja treba vidieť v tom, že *ideálna* podstata v ideálnom vedomí znamená fakticky *totožnosť* vedomia podstaty a samotnej podstaty. Nazeranie na podstatu je priamym nazeraním, ale predpokladá konštituovanie vedomím.

V stotožnení podstaty a vedomia podstaty v ideálnom vedomí možno vidieť snahu a záruku objektivity poznania, hoci dáva možnosť aj upodozrievať z platonizmu. Ideálne vedomie ako postulát objektivity poznatku je zrejme zárukou

logickej formy danosti. V tejto totožnosti máme hľadať aj príčiny toho, prečo môžeme u neho napr. v rovnakej miere hovoriť o predmete ako štruktúre vedomia, ale i skutočnosti.

Antipsychologickým stanoviskom chcel vylúčiť relativizmus predmetu v chápaní konkrétneho ľudského vedomia.

V súlade s týmto antipsychologickým, logickým postojom chápe ideálny predmet — podstatu ako *redukciiu*. Konštituovanie podstaty ako ideálneho predmetu je u neho záležitosťou redukcie.

Práve tak, ako kantianizmus sa zriekol obsahu a prepustil ho špeciálnym vedám a ponechal si len „systém foriem“, i husserlovská fenomenológia sa zriekla totality a konkrétnosti skutočnosti a ponechala si len „ideálne podstaty“ ako vlastný cieľ a predmet poznania.

Redukcia môže byť oproti objektívnej skutočnosti chudobnejšia, ale aj bohatšia.

Redukcia je chudobnejšia voči totalite konkrétnej skutočnosti, no nie je chudobnejšia z hľadiska špecifity svojho aspektu — v tomto je plne hodnotná a totálna. Špecifita aspektu zaručuje redukciiu totalitu — totalitu špecifičnosti. Z tohto hľadiska možno i *Husserlovu* eidetiku chápať ako prístup k špecifickej povahe podstaty, k osobitosti sveta ideálnych predmetov.

Napriek tejto skutočnosti a zvlášť so zreteľom na antipsychologický postoj *E. Husserla* treba však povedať, že predmet estetického hodnotenia a estetického vnímania nemôže byť v skutočnosti len redukciiou. Je aj totalizáciou a konkrétnizáciou. Ukazuje nám to aj skúmanie *genézy* predmetu estetického hodnotenia.

O určitej nedostatočnosti husserlovského chápania predmetu ako redukcie svedčí aj to, že ako nazeranie alebo poznanie nedokázalo priniesť *praktické* výsledky, hoci sa určité výsledky očakávali najmä oproti kantovským formálnym možnostiam, ktoré stavali subjektívnu jednostrannosť vytvárania kategórií. Všeobecne sa však pripúšťa aplikovateľnosť fenomenológie v estetike. Podnetné je pre estetiku najmä *Husserlovo* jednotné chápanie predmetu a vedomia (podstaty a vedomia podstaty), nie však v jednostrannom antipsychologickom zameraní.

Jednota objektu (artefaktu) a subjektívneho kvalitatívneho korelátu vo vedomí človeka je pre teóriu estetického hodnotenia nakoniec jedine možnou prijateľnou formou teórie predmetu a základu hodnotenia. Pravda, nie ako súčasť širšej fenomenologickej alebo inej podobnej koncepcie, ale ako sám fakt a iba požiadavka kvalitatívnej realizovanosti umeleckého diela v jednote a vzájomnej podmienenosti artefaktu a jeho estetickej kvalitatívnej realizovanosti (vnímania) vo vedomí človeka. Bez tejto jednoty estetické hodnotenie nie je možné: zostáva alebo len mŕtvym artefakt bez kvalitatívnej podoby, alebo len neviazaný subjektívny zážitok bez potrebnej objektívnej adekvátnosti. Nie náhodou poukazuje aj sám *Husserl* na to, že tzv. galileovské chápanie prírody, chápanie matematické stráca kvalitatívnu podobu skutočnosti. V tomto aj *R. Garaudy* upozorňuje na *Husserla*, podľa ktorého galileovský svet matematických právd je výsledkom dvojakej abstrakcie. Abstrakcie od „zmyslových vlastností poznávaného predmetu“ a od „vlastnej iniciatívy poznávajúceho subjektu“.¹ Ani estetické vnímanie, ani estetické hodno-

¹ R. Garaudy, *Perspektívy človeka*; NPL, Praha 1965.

tenie nie je mysliteľné bez týchto dvoch momentov, hoci kvalitatívna podstata umenia sa nimi ani zďaleka nevyčerpáva. Bez nich však kvalitatívne konštituovanie umeleckého diela nie je mysliteľné. *Husserl* napr. vyslovene vyčíta vede odludštenie.

Kvalitatívna realizácia umeleckého diela estetickým vnímaním predpokladá *konkrétne ľudské vedomie*. Estetické hodnotenie sa môže odohrať len v konkrétnom ľudskom vedomí. Transcendentáciou napr. do ideálneho vedomia sa estetické hodnotenie fakticky znemožňuje. Preto nemôžeme prijať ani ideálny predmet (*ako nejakú ideálnu fiktívnu realizovanosť umeleckého diela*) v ideálnom vedomí. Hoci sa argumentuje aj tým, že pravda a predmet existujú aj vtedy, keď si ich reálne vedomie neuvedomuje, že pravda a predmet je aj možná pravda a možný predmet, aj pomyselnosť, treba povedať, že umelecké dielo ako realizovaná estetická kvalita v určitom spoločensko-historickom význame a zmysle mimo reálneho vedomia človeka neexistuje. Objektívne existuje vo svojej amorfnej štruktúrnej ústrojnosti, ale túto objektívnu štruktúrnu ústrojnosť až len ľudské vedomie uvedomuje, konštituuje a integruje v esteticko-ideovom antropomorfnom kvalitatívnom zmysle. Len špecifickým ľudským (estetickým) vnímaním vzniká estetická kvalita a *estetický zmysel* ako typická antropomorfná forma uvedomenia skutočnosti. Nie, pravda, bez objektívnych predpokladov a bez objektívnej podmienenosti ako objektívna vlastnosť skutočnosti (artefaktu).

Skutočná živá reálna existencia umeleckého diela v estetickom zmysle je kvalitatívna realizovanosť v ľudskom vedomí. *Len v tejto forme môže mať umelecké dielo pre človeka špecifickú kvalitatívnu estetickú hodnotu*, lebo bez nej by každé dielo zostalo len amorfnou štruktúrnou danosťou „osebe“, bez estetického uvedomenia. Predpokladať kvalitatívnu existenciu umeleckého diela mimo reálneho vedomia uznaním napr. *lotzeovskej* formy existencie ako „platnosti“, nezávisle od skutočnosti a od psychična nie je východiskom. Každá pomyselnosť (kvalitatívna realizovanosť v ľudskom vedomí) alebo nie je pomyselnosťou, alebo je reálnou pomyselnosťou konkrétného ľudského vedomia. Odsunutím kvalitatívnej podoby umeleckého diela do *fiktívnosti* sa fakticky nič nerieši. Takéto odsunutie jednak nie je možné, alebo je len iluzórne. Umelecké dielo vo svojej kvalitatívnej realizovanosti neexistuje mimo konkrétného ľudského vedomia — *neexistuje teda ani estetické hodnotenie mimo estetického vnímania*.

Problematika, pravda, nie je len otázkou vzniknutou v súvisi s predpokladom „ideálneho vedomia“ alebo „platnosti“ ako možných či nemožných foriem existencie atď. Otázka kvalitatívnej existencie umeleckého diela jedine v konkrétnom ľudskom vedomí (samozrejme s predpokladom adekvátneho vnímania) je otázkou základu a východiska estetického hodnotenia vôbec: čo môže byť bezprostredným základom a východiskom estetického hodnotenia, čo je estetický objekt, čo je esteticko-kvalitatívna realizovanosť umeleckého diela, čo je pravá podoba a vlastná forma existencie umeleckého diela.

Tendencie, ktoré hľadajú aplikáciu fenomenologickej eidetickej redukcie na ideálny obsah v zmysle redukcie na logickú podstatu ako predmetu hodnotenia,

neprinášajú ani pre teóriu estetického hodnotenia, ani pre samotné estetické hodnotenie dostatočný základ.

Brat za predmet hodnotenia len logické vzťahy znamená hodnotiť len štruktúru amorfného artefaktu bez možnosti doceniť okrem všeobecných estetických predpokladov skutočnú kvalitatívnu umeleckého diela ako špecifickej jedinečnej estetickej kvality. Na poli správnosti logickej výstavby ukazujú sa možnosti len veľmi všeobecného docenenia umeleckého diela. Kritérium logickej výstavbovej správnosti je príliš širokým kritériom, ktoré sa môže uplatniť a splňať aj bez kvalitatívnej jedinečnosti.

Logická výstavbová správnosť nie je teda dostatočným predmetom estetického hodnotenia umeleckej hodnoty, lebo jej splnenie nezaručuje umeleckú hodnotu. Je len nevyhnutným predpokladom umeleckej hodnoty. Iný je, pravda, význam logickej výstavbovej štruktúry ako predmetu (ale) pojmového *poznania*. Hodnotenie a poznanie nie sú totožné, hoci dialekticky súvisia. Nie je totožný ani ich predmet. Ich rozdielnosť spočíva fakticky v rozdielnosti ich aspektu.

Ingarden výstižne poznamenáva, že estetické kategórie „sú čímisi *kvalitatívnym*, a nie ‚formálnym‘ (štrukturálnym) ...“²

Štruktúrne-formálna výstavbová logika niečoho — hoci je imanentná a je konštitutívnou súčasťou kvality — ako poznatok je vždy chudobnejšia ako totalita kvality celku. Je užším predmetom ako kvalita vo svojej úplnosti a totalite — ako sama kvalita vo svojej kvalitatívnosti. Tobôž, ak ide o takú kvalitu, akou je estetická kvalita, ktorej vlastný zmysel spočíva v jej kvalitatívnosti. Znamená to, že aj umelecké dielo sa môže stať plným predmetom estetického hodnotenia len v „*účinnnej forme*“, t. j. len v kvalitatívnej realizácii vo vedomí. Ak sa umelecké dielo stane predmetom hodnotenia v užšom zmysle — povedzme práve len vo svojej amorfnej výstavbovej logike, tak sa tým poruší kvalitatívna totalita špecificčnosti umeleckého diela, poruší sa vlastná forma kvalitatívnej existencie umeleckého diela. Z toho hľadiska nemali preto celkom pravdu ani tie tendencie, ktoré poznávanie tzv. duchovnej povahy predmetov chceli zviest na spoločný základ s poznaním prírodovedeckým. Estetické hodnotenie sa principiálne nedá zredukovať na pojmové, racionálne poznanie. Tým menej kvalitatívne hodnotenie, ktoré by redukciou na racionálne poznanie stratilo kvalitatívnu úplnosť svojho predmetu. Predmetom prírodovedeckého poznania je vždy to, čo je za javom, štruktúra, zákonitosť atď., kým predmetom estetického hodnotenia, ktoré je hodnotením kvalitatívnym, je umelecké dielo vo svojej živej, vnímaním realizovanej kvalitatívnosti, jedinečnosti a jeho širšieho životného významu a zmyslu.

Hmotnosť umeleckého diela osebe ako predmet exaktného poznania bez estetického integrujúceho aspektu ľudského vedomia je len sústava zvukových vln, materiálna štruktúra s určitou vnútornou diferenciáciou a organizáciou, štruktúrou vzťahov atď. Znaková hmotná fixovanosť literárneho diela nemá dokonca ani takú objektívnu hmotnosť ako napr. výtvarné dielo alebo znejúca skladba. Až ľudské vedomie integruje predlohu v určitú estetickú kvalitu, a táto integrácia je viac ako len zmyslové javové vnímanie. Je tvorbou špecifického i životného

² R. Ingarden, *O štruktúre obrazu*, SVKL, Bratislava 1965, 88.

významu a zmyslu — zodpovedajúcou špecifickosti príslušného umenia a diela. Je reprodukčnou tvorbou, reprodukčným tvorivým aktom, reprodukčnou realizáciou a reprodukčným konštituovaním, bez ohľadu na to, či ide o vnímanie literárneho diela, hudobnej skladby, výtvarného diela atď.

Z tohto hľadiska treba dať úplne za pravdu M. Heideggerovi, že k tvorivej existencii diela patria rovnako jeho uchovávatelia ako jeho tvorcovia.

Mŕtvy artefakt, ktorý sa nemôže stať vo svojej amorfnosti predmetom kvalitatívneho estetického hodnotenia, nie je totožný teda so živou podobou umeleckého diela realizovaného v estetickom vnímaní, čo sa stáva vlastným základom a bezprostredným predmetom hodnotenia.

Na túto problematiku bezprostredného predmetu estetického hodnotenia naráža i Ján Mukařovský:

„... priamym predmetom aktuálneho estetického hodnotenia nie je ‚materiálny umelecký artefakt,‘ ale ‚estetický objekt,‘ ktorý je jeho odrazom a korelátom vo vnímateľovom vedomí“.³

Podobne naráža na problematiku vlastného predmetu hodnotenia i Roman Ingarden:

„... predmetom estetického poznania nie je sám obraz ako umelecké dielo, ale jeho estetická konkretizácia“.⁴

Pod pojmom estetického poznania chápe R. Ingarden estetickým vnímaním konštituované kvalitatívne realizovanie umeleckého diela vo vedomí človeka:

„Videnie obrazu, umožňujúce adekvátne konštituovanie estetického predmetu, je predovšetkým poznávacím aktom, ktorý od diváka požaduje určitú spôsobilosť... schopnosť konkretizovať patričné esteticky hodnotné kvality, a napokon reagovať ako treba.“⁵

Predpokladať takto bezprostredný predmet estetického hodnotenia (kvalitatívnu realizovanosť umeleckého diela v estetickom vnímaní) je nevyhnutné z niekoľkých dôvodov. Predovšetkým preto, že predmetom estetického kvalitatívneho hodnotenia sa môže stať umelecké dielo len v kvalitatívnej uvedomenosti. Ďalej preto, že človek nemôže zo seba vystúpiť a hodnotiť nejak mechanicky a technologicky neosobne mimo seba. Takto by mohol človek hodnotiť — ako sme sa toho už dotkli — len správnosť či nesprávnosť vzhľadom na apriórne pojmové vedomosti a poznatky.

Kvalitatívna podoba umeleckého diela v estetickom vnímaní ako predmet estetického hodnotenia nezakladá sa na nejakom nereálnom chápaní predmetu hodnotenia. Okrem toho, že len v tejto forme sa realizuje umelecké dielo pre človeka, predpokladá existenciu skutočnosti (artefaktu), s ktorým sa navzájom podmieňujú, teda nejde o solipsizmus alebo idealizmus:

„Na samom začiatku rozvíjajúceho sa estetického zážitku je jeho predmetom i sám obraz ako umelecké dielo a až postupne, ako sa jeho fázy rozvíjajú, nastáva

³ J. Mukařovský, *Estetická funkce, norma hodnota jako sociální fakt*, Borový, Praha 1936, 70.

⁴ R. Ingarden, *O štruktúre obrazu*, SVKL, Bratislava 1965, 9.

⁵ Tamtiež 160.

čoraz zreteľnejšie rozlíšenie medzi divákom, pozorovaným obrazom ako umeleckým dielom ... a estetickým predmetom, tvoriacim sa v danom zážitku.“⁶

V problematike predmetu estetického hodnotenia ide vlastne o problém *estetickej kvalitatívnej danosti* umeleckého diela pre človeka, o danosť v estetickom zmysle.

Z „danosti“ vychádzajú, pravda, aj niektoré širšie filozofické koncepcie. Takto vychádza z danosti napr. J. P. Sartre, M. Heidegger, ale i iní pred nimi aj po nich. Lenže medzi takto fatálne chápanou danosťou a danosťou predmetu estetického hodnotenia vo vedomí človeka (na stvárnení ktorého sa i on podieľa) je podstatný rozdiel. Danosť predmetu estetického hodnotenia vo vedomí človeka je nevyhnutnou kvalitatívnou realizovanosťou v estetickom vnímaní ako existenčnou formou umenia. Je predpokladom kvalitatívnej estetickej konštituovanosti a realizovanosti umeleckého diela. Estetická kvalita je kvalitou len vo svojej „živosti“, len vtedy, keď je uvedená *v estetickom zmysle*. Len v tejto uvedomenosti existuje artefakt pre človeka ako estetická kvalita. A len v tejto esteticko-kvalitatívnej uvedomenosti sa môže stať umelecké dielo základom a vlastným predmetom hodnotenia.

Estetické uvedomenie určitej predlohy (artefaktu) je oproti samotnej predlohe (artefaktu) inou a novou skutočnosťou. Estetická kvalitatívna realizovanosť umeleckého diela v ľudskom vedomí — to je jedna vec a amorfný artefakt osebe je vecou druhou. Hoci sa navzájom podmieňujú, nie sú totožné. Najmä nie z hľadiska estetického hodnotenia, ktoré je samo súčasťou konštituovania estetična, a naopak, konštituovanie estetična, estetické vnímanie je už samo hodnotiacej povahy. Estetické vnímanie je estetickým vnímaním vždy z určitého hľadiska, z hľadiska estetických skúseností vnímajúceho a hodnotiaceho subjektu.

Netotožnosť artefaktu a živej estetickej kvalitatívnej realizovanosti umeleckého diela v ľudskom vedomí nemá nič spoločného s idealistickým nahradením a zámenou skutočnosti komplexom pocitov.

Je špecifitou a podstatou umenia, že predpokladá reprodukčné realizovanie a estetické vnímanie ako formu svojej existencie.

Vo vedomí človeka realizovaná estetická kvalita nie je len subjektivistickou redukciou skutočnosti na subjektívny obraz, ale práve naopak, je estetickou (kvalitatívnou) realizáciou a *totalizáciou, špecifikáciou, kvalitatizáciou*.

V estetickom vnímaní je umelecké dielo — ako sme to už tiež podotkli — bohatšie o dôsledky tvorivej reprodukčnej povahy estetického vnímania. Tak isto ako hudobná interpretácia je kvalitatívne bohatšia alebo chudobnejšia od toho, čo je v notovom zázname zafixované. Estetické vnímanie je aspoň v takej miere tvorbou ako hudobná interpretácia. Práve tak, ako sa len v hudobnej interpretácii realizuje skladba — tak sa realizuje v estetickom vnímaní každý druh umenia. Bez schopnosti tejto estetickej kvalitatívnej realizácie sa artefakt vníma len ako zhluk zmyslových daností bez zmyslu. M. Wehrli výstižne poznamenáva, že „interpretáciu a hodnotenie diela prakticky nemožno oddeľovať“.⁷ Estetické vní-

⁶ R. Ingarden, *O štruktúre obrazu*, SVKL, Bratislava 1965, 9.

⁷ Max Wehrli, *Základy modernej teórie literatúry*, SVKL, Bratislava 1965, 139.

manie je tiež určitým druhom interpretácie. *Hodnotovú kvalitu* predstavuje umelecké dielo len vo svojej živej kvalitatívnosti v estetickom vnímaní. Hodilo by sa tu, pravda, predpokladať nejaké ideálne vedomie, nejakú fiktívnu estetickú realizovanosť umeleckého diela vôbec, ale tým by sme sa ocitli už tam, kam sa dostal E. Husserl.

Jeden z najzákladnejších predpokladov objektívnej umeleckej hodnoty je práve to, do akej miery poskytuje potencionálnu možnosť na estetickú kvalitatizáciu a totalizáciu v estetickom vnímaní. K špecifite a povahe umeleckého diela, lepšie povedané artefaktu, patrí aj to, že „osebe“ nie je kvalitatívne hotové, je len nevyhnutným predpokladom a príležitosťou na nové a nové realizovanie v kvalitatívnu *totalitu* zážitku, na *vlastný zmysel, smerovanie a cieľ umeleckého diela*. Čím v širšom meradle dokáže byť artefakt takouto predlohou, tým je aj objektivita jeho umeleckej hodnoty širšia.

Odlíšnosť umeleckého diela v estetickom vnímaní a artefaktu osebe je odlíšnosťou artefaktu, ktorý *čaká* na svoje „splňanie“, na uvedomenie v estetickom zmysle, na kvalitatívnu realizáciu v estetickom vnímaní.

Artefakt sa môže realizovať vo vedomí človeka aj „osebe“, bez estetického zmyslu, mimo estetického vnímania. Napr. v analytickom poznávaní, ako napr. predmet fyziky, chémie, akustiky atď., ktoré sa ho zmocňujú objektívne, „osebe“, vo svojej štruktúre.

Estetické vnímanie, uvedomenie artefaktu v estetickom zmysle je teda nevyhnutnou formou jestvovania umeleckého diela pre človeka *ako estetickej reality*.

V odlišnej podobe umeleckého diela v estetickom vnímaní a v artefakte nejde teda jednoducho len o nejakú subjektivistickú solipsizáciu a zámenu subjektívneho obrazu a artefaktu. Subjektívny obraz umeleckého diela je nevyhnutnou formou realizácie diela v estetickom zmysle: rozmanitosť subjektívneho vnímania predpokladá alebo umožňuje artefakt aj preto, lebo všetky potenciálne kvalitatívne možnosti artefaktu sa ani nemôžu realizovať a vyčerpať naraz. Artefakt je „jednoznačný“ len vo svojej a-estetickej amorfnosti. V estetickom vnímaní sa však uvoľňujú jeho esteticko-kvalitatívne potencie. Ľudské estetické vnímanie je aktívnou tvorbou: uplatňuje špecifický aspekt, z hľadiska ktorého integruje svoj predmet výberom, zanedbaním, totalizáciou, kvalitatizáciou atď. a uvedomením a konštituovaním v určitom zmysle. To, čo sa realizuje v estetickom vnímaní, to nie je teda len pasívne mechanické odzrkadľovanie amorfného artefaktu ako predlohy. Je dotvorením a realizáciou potencionálnych možností artefaktu.

V estetickom vnímaní a v estetickom hodnotení nejde teda len o holú zámenu artefaktu za subjektívny obraz o ňom. *Aktívny charakter estetického vnímania* je dokončením a „dorealizáciou“ umeleckého diela, ktorú artefakt predpokladá. Výstižne to vidíme u takých druhov umenia, ktorých hmotnosť spôsobu fixácie nás nemôže pomýliť k stotožneniu amorfnej objektivizácie s kvalitatívnou totalnosťou umeleckého diela vo vedomí. Na hmotnú fyzickú fixovanosť literatúry nikto nemôže povedať, že je to báseň alebo román. Až len ľudským vnímaním sa stane znaková fyzická hmotnosť literatúry poéziou, románom atď.

Túto „estetickú konkretizáciu“ umeleckého diela možno umiestniť výlučne

do objektu (ako subjektom konštituovaný v objekte) alebo výlučne do subjektu ako subjektom konštituovaný pre seba.

My ju umiestňujeme do dialektickej jednoty stretnutia a vzájomnej podmienosti vedomia a artefaktu (skutočnosti), z ktorej vzniká nová skutočnosť netotožná s amorfným artefaktom.

V podstate túto formu a povahu existencie má i zdanlivo nezávislý proces samej tvorby v ľudskom vedomí — s rôznou zreteľnosťou a mierou participácie skutočnosti na nej, ktorá vo svojej totalite (alebo netotalite) hotovosti (alebo nehotovosti) nie je totožná s tým, čo sa potom fixuje ako amorfný artefakt, ktorý vlastne žiada a predpokladá tú spätnú realizáciu, ktorú malo dielo vo vedomí tvorcu v živej estetickej kvalitatívnosti.

Umelecké dielo vzniknuté vo vedomí tvorcu ako nová skutočnosť práve tak nie je totožná s tým, čo sa potom fixuje ako amorfný artefakt, ako artefakt nie je totožný s tým, čo sa spätnou realizáciou totalizuje vo vedomí esteticky vnímajúceho hodnotiaceho subjektu. Amorfný artefakt je len nevyhnutným medzičlánkom a predpokladom k možnosti opätovnej estetickej *realizácie* umeleckého diela.

Špecifickosť predmetu a základu estetického hodnotenia treba vidieť v tom, že len určitá časť možných štruktúr skutočností a špecifických možností daného druhu umenia sa môže pre človeka integrovať a verifikovať ako antropomorfné estetické kvality. Vlastná oblasť a vlastný predmet estetického hodnotenia je oblasť týchto antropomorfných esteticko-kvalitatívnych integrácií.

Svet esteticko-kvalitatívnych integrácií je osobitným svetom v dialektike vedomia a skutočnosti. Z hľadiska hodnotenia sa estetické kvality nedajú uviesť jednostranne len na subjektívny alebo len na objektívny moment.

Predmet poznania a hodnotenia sa teda nerovná vždy skutočnosti nezávisle existujúcej od vedomia človeka. Uvedomená skutočnosť, aj poznatok, aj kvalitatívne zažitie skutočnosti atď. je skutočnosťou a jestvuje aj sebaopoznanie poznania. Existujú dokonca také sféry ľudskej činnosti a tvorby, ktorých zmysel, kvalita, forma a spôsob existencie spočíva práve v tejto forme existovania a predmetom poznania sa môžu stať ako také len v tejto forme. Napr. poznatok, ktorý je oproti samotnej skutočnosti novou skutočnosťou. Aj estetický vnem je oproti amorfnosti predmetu vnímania novou skutočnosťou. Amorfná predloha sa môže pozdvihnúť do ríše estetickej kvalitatívnosti a nadobudnúť estetický zmysel dokonca len v špecifickom uvedomení človeka.

Aj psychológovia vychádzajú z presvedčenia, že obsah vedomia je skutočnosťou. Túto tézu vyslovene zdôrazňuje napr. S. L. Rubinštein. Tak genéza, ako i samotný obsah vedomia sa stáva skutočnosťou, a tým i predmetom poznania a hodnotenia.

Fakt, že genéza predmetu vedomia, ako aj samotný obsah vedomia, teda aj samotné poznanie, ale aj sám poznatok sa stáva novou skutočnosťou, a tým i predmetom poznania, stavia do patričného svetla i spor predmetnosti či nepredmetnosti „platnosti“, „pravdy“, i tzv. „ideálnych predmetov“, nakoniec to, či aj „platnosť“ je „predmet“, či aj „platnosť“ je realita ako predmet, či aj takéto

„ideálne“ predmety sú predmetmi a skutočnosťou, či má „platnosť“ nejakú prioritu pred bytím alebo opačne, či sú rovnocenné existujúcimi skutočnosťami.

Oproti názorom, že predmet estetického hodnotenia je už vopred hotový a v tejto hotovosti pre človeka daný, treba zdôrazniť špecifickú účasť ľudského vedomia na vytváraní estetickej realizácie artefaktu v estetickom vnímaní. Aj vnímajúci subjekt je tvorcom predmetu hodnotenia a nechápe skutočnosť vo svojej originalite, nestvárnene; forma uvedomenia je vlastným predmetom estetického hodnotenia a nie skutočnosť sama, ktorá síce existuje nezávisle od ľudského vedomia, ale nie ako bezprostredný predmet estetického hodnotenia.

Okrem bezprostredného poznania, ako jedného druhu zmocňovania sa skutočností človekom, z ktorého vzniká nová kvalitatívna realita vo vedomí človeka, jestvujú aj iné metódy zmocňovania sa skutočností, pri ktorých síce tiež vzniká vo vedomí človeka nová skutočnosť *poznatková*, ale nie je kvalitatívneho charakteru. Takýmto je svet vzniknutý z analytického racionálneho poznávania, podľa ktorého kvalitatívny svet vo vedomí človeka je len druhom zážitkov a povrchových javov.

Rozdiel medzi nimi spočíva v ich špecifickej kvalitatívnosti a kvantitatívnosti aspektu nazerania. Z hľadiska vlastnej špecifity javia sa preto navzájom ako nedostačujúce. Pokiaľ ide o vedecko-analytické racionálne poznanie, javí sa tzv. bezprostredné kvalitatívne vnímanie ako psychologizmus a z hľadiska bezprostredného vnímania skutočností vedecké poznanie ako deštrukcia javovej kvalitatívnosti skutočností. Jedným prejavom tohto vzájomného neuznávania je napr. i kritika psychologizmu zo strany logiky.

Nová skutočnosť, vzniknutá z bezprostredného kontaktu vedomia a skutočností, je preto nedostačujúca, pokiaľ ide o dôsledné prenikanie do štruktúry skutočností, lebo je javová, nepodstatná alebo ideová.

Štruktúránoanalytické intelektuálne prenikanie do štruktúry skutočností zas neobstojí z hľadiska javového kvalitatívneho uvedomenia skutočností, lebo deštruuje kvalitatívnu javovosť skutočností.

Pre analytické poznanie je predmetom štruktúrálna usťrojenosť samej skutočností osebe, pre bezprostredné kvalitatívne poznanie je predmetom poznanie skutočností v takej kvalitatívnej stvárnenosti a v takom estetickom a životnom zmysle, v akom ju ľudské vedomie integruje pre seba. Rozdiel medzi nimi je v podstate v rôznosti aspektu a predmetu. Predmet a aspekt tvoria dialektickú jednotu.

Obsah vedomia ako zvláštna skutočnosť, ako stvárnená skutočnosť ľudským vedomím, pravda, môže sa stať tiež predmetom analytického skúmania jeho štruktúry a štruktúrálnej usťrojenosti. Predmetom sa stáva vtedy nie kvalitatívna podoba obsahu vedomia, ale jeho štruktúra — štruktúra obsahu vedomia.

Predmetom hodnotenia pre človeka môže byť len to, čo sa dostalo do jeho vedomia a len v tej forme, ako sa dostalo do jeho vedomia. Znamená to, že predmet a aspekt hodnotenia musia si navzájom zodpovedať. Kvalita môže sa hodnotiť len z hľadiska kvalitatívnosti a predmetom kvalitatívneho hodnotenia môže byť len kvalita.

Skutočnosti, ktorých spôsob jestvovania je kvalitatívna a javová podoba v ľudskom vedomí, môžu sa stať predmetom dvojakého druhu odlišného prístupu: jednak pre *hodnotenie* (kvalitatívne), jednak pre *poznatie* (štrukturálne). Tieto dva prístupy sa nemôžu navzájom na seba redukovať, hoci dialekticky súvisia.

Samo analytické prenikanie do štruktúry ústrojnosti predmetu neznamená ešte hodnotenie vo vlastnom slova zmysle. M. Wehrli výstižne poznamenáva, že hoci každé pozorovanie a opisovanie diela je súčasne hodnotením, principiálne existuje poznanie aj bez hodnotiacej klasifikácie; niečo môže smerovať k hodnoteniu, ale pritom hodnotením v skutočnosti nie je.⁸ Estetické hodnotenie na druhej strane neznamená a ani nemôže znamenať len poznávanie, t. j. len analytickú znalosť štrukturálnej ústrojnosti predmetu, ale ocenenie výslednej estetickej kvalitatívnosti. Amorfná predloha je len podmienkou vzniku vlastnej formy jestvovania estetická a umeleckého diela v živej kvalitatívnej podobe v ľudskom vedomí ako vlastný základ a predmet hodnotenia. Skutočným predmetom hodnotenia umenia a estetická nemôže byť esteticky neuvedomená amorfná predloha a mŕtvy artefakt. Živá kvalitatívna forma umeleckého diela vo svojej totalite existuje len v ľudskom vedomí, len v estetickom vnímaní. Amorfná predloha a mŕtvy artefakt je len podmienkou vzniku a realizácie špecifickej kvalitatívnej podoby a zmyslu estetická a umeleckého diela v ľudskom vedomí.

Samozrejme, existuje i objektivizácia a realizácia estetického obsahu vedomia. Napr. v maľbe, v soche atď., v ktorých sa zdá, že nie sú ničím iným ako hmotným fixovaním esteticko-kvalitatívnej predstavy vo vedomí. Tieto diela však osebe, bez špecifického kvalitatívneho vnímania ľudským vedomím sú len štrukturálnou ústrojnosťou škvrn, tvarov, proporcií atď. Len ľudské vedomie si ich vie špecifickým vnímaním integrovane uvedomiť v *esteticko-kvalitatívnom zmysle* a spoločensko-historickom životnom význame.

Hodnota kvality ako kvality je v jej kvalitatívnosti, a ak sa má kvalita hodnotiť vo svojej kvalitatívnosti, tak potom má byť hodnotená vo svojej kvalitatívnej realizovanosti a nie v amorfnej podobe, ktorá je len objektívnym predpokladom vlastnému kvalitatívnemu konštituovaniu umeleckého diela, jeho významu a smyslu pre človeka. Mŕtvy artefakt sa alebo konštituuje vo vedomí v esteticko-kvalitatívnom životnom zmysle, alebo sa vymyká kvalitatívnemu hodnoteniu. Amorfný artefakt osebe nemôže byť plným a vlastným predmetom hodnotenia, lebo nedáva dostatočný podklad a základ pre hodnotenie ako kvality. Môže byť len predmetom štrukturálneho poznania. V mŕtvom artefakte, bez kvalitatívneho oživenia v estetickom vnímaní, možno hodnotiť len správnosť či nesprávnosť štrukturálnej ústrojnosti vzhľadom na naše apriórne racionálne vedomosti a poznatky ako všeobecné normy. Pravda, nachádzame i názory, ktoré jednostranne preceňujú alebo absolutizujú jednu stránku tejto dialektiky: či už objektívnu, alebo subjektívnu.

Predmet poznania bol subjektívne problematizovaný už kantovským chápaním apriórnosti subjektívnych nazeracích foriem človeka.

Dôsledne subjektivistické, solipsistické chápanie predmetu reprezentuje G. Ber-

⁸ Max Wehrli, *Základy modernej teórie literatúry*, SVKL, Bratislava 1965, 139–140.

keley, hoci psychologický základ subjektívneho nazerania na predmet nachádzame už aj u P. Huma pri rozlíšení tzv. primárnych a sekundárnych vlastností predmetov. V podstate subjektívne chápanie predmetu nachádzame aj u J. Stuarta Milla, Schuppeho, Schunerta-Solderna, Avenaria, Macha a ďalších.

Antipsychologické, hoci subjektívne chápanie predmetu v zmysle dovŕšenia empirizmu nachádzame u Helmholtza, Fechnera, Ziehena, Verworna atď. Avenarius a Mach vyslovene zdôrazňujú, že komplex pocitov nepovažujú za psychický, ale za neutrálny.

S E. Machom polemizoval v tomto, pravda, už aj O. Külpe. Snažil sa poukázať na to, že nemožno stotožniť zákonitosti komplexu pocitov so zákonitosťami samej objektívnej skutočnosti. Z tohto hľadiska poukazoval aj M. Planck na to, že fenomenológia skresľuje objektívnu povahu prírodných vied. No práve tak, ako prírodné vedy sa nemôžu uspokojiť len so zvukmi a tónmi ako s estetickými kvalitami, ale sa zaujímajú až o imanentnú štruktúru, estetické hodnotenie sa zas nemôže uspokojiť len so znalosťou štruktúry, lebo mu ide o kvalitatívnosť kvalít, o mieru špecifičnosti. Samozrejme, v estetických kvalitách nejde o čisté zmyslové kvality alebo len o nejaký zmyslový komplex pocitov, ale o esteticko-duchovno-ideové kvality s patričným životným zmyslom a dosahom, ktoré dokážu človeka dynamizovať v celej jeho podstate. Predmetom estetického hodnotenia nemôžu byť len frekvencie vlnových dĺžok osebe, ale ich antropomorfné kvalitatívne uvedenie v určitom estetickom a životnom zmysle.

Antropomorfná kvalitatívnosť ľudského estetického vnímania sa nezakladá na priek tomuto na nejakej subjektivistickej noetike, lebo ako taká, má svoju objektivitu — i keď antropomorfnej povahy.

Estetické kvalitatívne významy konštituujuce sa v dialektike vedomia a artefaktu sú vlastne realizáciou druhej špecifičnosti jednotlivých umení, ktoré majú svoje objektívne špecifické zákonitosti. Integrácia estetických kvalít v dialektike vedomia a skutočnosti (artefaktu) má, pravda, okrem týchto vnútorných predpokladov aj všeobecné, hraničné podmienky:

K integrácii kvalít nedôjde, ak objektívna predloha nezodpovedá človeku, antropomorfnej špecifičnosti estetična, keď predloha nie je stelesnením ľudských kategórií estetična a nie je v antropomorfnom zmysle estetická.

K integrácii estetična však nedôjde ani vtedy, keď danej predlohe nezodpovedá zas vedomie človeka, keď vedomie nevie objektívnu predlohu integrovať pre seba ako estetickú kvalitu.

Práve tak, ako samotná tvorba umeleckého diela nie je solipsisticky uzavretá do seba, ale má svoju objektivitu vo vlastnej špecifičnosti, takúto špecifickú objektivitu v špecifičnosti má aj estetická realita v estetickom vnímaní.

Kvalitatívna realizácia umeleckého diela v estetickom vnímaní sa odohráva na úrovni objektivit špecifičnosti estetických kategórií a ich individuálnej kvalitatívnosti. Objektivita tu spočíva v antropomorfnej povahe estetického vnímania. Aj v estetickom vnímaní ide o sebarealizáciu kvalitatívnej špecifičnosti príslušného druhu umenia a tak ako na duchovnom tvorení aktívne sa na ňom zúčastňuje

celá totalita vedomia človeka. V realizácii umeleckého diela v estetickom vnímaní nejde teda len o pasívny odraz v komplexe pocitov, ale o *tvorbu*. Avšak žiadnej tvorbe nemožno uprieť existenciu v takej kvalitatívnej špecifičnosti, v akej spočíva jej zmysel pre človeka a v akej sa aj hodnotí.

Špecifickou hodnotou pre človeka je len to, čo je pre neho dané špecificky. Len v takejto špecifickosti sa stane pre človeka niečo špecifickou hodnotou a ako špecifická hodnota predmetom špecifického hodnotenia.

ПРЕДМЕТ ЭСТЕТИЧЕСКОЙ ОЦЕНКИ

Евген Шимunek

В отличие от антипсихологического, мейнонговского, аналитического понимания предмета, который в своей сущности является расширенным предметом т. н. чистой логики, и в отличие от гуссерлевского феноменологического понимания предмета как сведения к сущности в идеальном сознании, собственный предмет эстетической оценки устанавливается в эстетическом восприятии, что художественное произведение предполагает, и которое в диалектической связи с действительностью (артефактом) носит характер интеграции, тотализации, конкретизации, воспроизведения, придающих ему новое качество, в результате чего артефакт приобретает для человека эстетическое, качественное, жизненное значение и смысл и становится, в отличие от понятийного познания, собственным предметом эстетической оценки. Проблематика, которой занимается настоящая статья, составляет содержание первой главы работы *Теория художественной ценности*, которая будет опубликована в сборнике Философского факультета Университета им. Коменского в Братиславе *Musaica*, 1968.

Отдельные главы этой работы посвящены следующим темам:

1. Предмет эстетической оценки,
2. Формы интеграции артефакта в сознании человека,
3. Проблема ценности и философия ценностей,
4. Специфика художественной ценности как эстетического качества,
5. Эстетическое качество художественной ценности и типичные взгляды на этот вопрос,
6. Артефакт как структура сама по себе, без качественного характера эстетического восприятия,
7. Художественная ценность и мера ее качеств,
8. Специфика познания художественной ценности,
9. Оценка,
10. Конкретные формы художественной ценности и возможности их исследования,
11. Проверка художественной ценности,
12. Относительность и объективность художественной ценности.

OBJECT OF AESTHETIC VALUATION

Eugen Šimunek

The present study deals with the problems of the specificity of the object of aesthetic valuation, which in contradistinction to conceptual knowledge and its object, is being realized in man's consciousness as quality in aesthetic perception in a certain aesthetic and life meaning and sense. The problems of the study represent the theme of the first chapter of the work *Theory of value of art* which will appear in the collection of the Philosophical Faculty UK at Bratislava „Musaica“, volume 1968. It has following chapters: 1. Object of aesthetic valuation, 2. Forms of integration of an artifact in man's consciousness, 3. The problem of value and philosophy of values, 4. Specificity of value of art as an aesthetic quality, 5. Aesthetic qualitative character of value of art and typical opinions about it, 6. Artifact as a structure in itself without qualitative character of aesthetic perception, 7. Value of art and its qualitative measure, 8. Specificity of cognition of value of art, 9. Act of valuation, 10. Concrete forms of value of art and possibilities of an investigation into them, 11. Verification of value of art, 12. Relativity and objectiveness of value of art.